

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядається вплив педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського на формування в молодших школярів екологічних ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: *формування, природа, екологічно ціннісні орієнтації.*

Головна мета екологічної освіти сьогодні становлення екологічної культури особистості. Сьогодні необхідно отримати відповіді на питання: що людині потрібно знати, як мислити, у що вірити, щоб побудувати свою ієрархію цінностей, свій світогляд? Адже цінності формуються на основі суспільної практики індивідуальної діяльності людини в межах певних конкретно-історичних суспільств відносин, форми комунікації і мають соціальний характер. Суспільні відносини – це та площина, де здебільшого збігаються цінності особистості та суспільства. Отже, можна говорити про екологічні цінності, які є відбитком відповідних суспільних відносин.

Екологічні проблеми в сучасних умовах викликають кризу моральності, адже екологія і моральність взаємообумовлені. Досліджувана проблема дуже широка і ставиться не вперше.

В екологічному полі педагогіки проблема формування в школярів ціннісного ставлення до природи розглядається в різних ракурсах багатьма вітчизняними вченими. Серед них В. Бровдій, А. Волкова, Н. Дежнікова, Н. Лисенко, Г. Ковальчук, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, Л. Різник, Г. Тарасенко, та ін.

У Концепції екологічної освіти України серед завдань виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Ціннісні орієнтації являють собою певний життєвий досвід, накопичений у процесі індивідуального розвитку людини. Сукупність ціннісних орієнтацій створює свого роду вісь свідомості, навколо якої обертаються почуття і помисли людини і з огляду на яку вирішується безліч життєвих проблем. Сутність їх полягає в тому, що вони визначають ставлення людини до навколишнього середовища, до інших

людей, до самої себе [6].

Відомо, що цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично спрямованих орієнтирів щодо природи. Відтак, ціннісне ставлення індивіда до природи важливий компонент екологічної культури особистості. Першочергового значення сьогодні набуває впровадження в педагогічну практику досягнень психології, педагогіки і перспективного педагогічного досвіду.

У становленні освіти важко переоцінити значення спадщини В.О. Сухомлинського. Вона, розкриваючи найважливіші проблеми навчання і виховання, є нині надійним підґрунтям розбудови національної освіти України.

У працях видатного педагога висвітлюється багато актуальних для сьогодення ідей щодо формування у дітей екологічно ціннісного ставлення до природи. «Ми виховуємо у своїх вихованців, – писав він, – погляд на природу як на народне багатство, що передається з покоління в покоління, цінність якого ні з якими іншими цінностями порівняти й зіставити не можна. [5, с. 547].

Педагогіка В. Сухомлинського спрямовує вихованців на розуміння того факту, що природа не може бути тільки об'єктом людського впливу – вона повинна стати рівноправним суб'єктом плідної взаємодії. Видатний педагог гостро виступав проти хижацького, антигуманного ставлення до довкілля. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського наскрізь проіннята тривогою за збереження землі як унікальної екосистеми – одна з його заповідей, звернених до дітей, провіщає: «Щоб зірвати одну квітку, треба виростити десять» [3 с. 556]. Основою гуманістичного виховання педагог вважав усвідомлення взаємозумовленості всього живого на планеті. Він виступав проти вузькості, фрагментарності мислення щодо природи, намагався формувати людину поза догматичною схемою «можна – не можна», на основі глибокого особистісного зв'язку з усіма формами життя на землі. В.О. Сухомлинський підкреслював, що, розглядаючи квітку чи окрему пелюстку, крильце метелика чи пушинку тополі, дитина не повинна забувати важливу істину: природа — це єдине ціле, якому притаманна своя гармонія взаємозв'язків і залежностей, яке є джерелом і суттю нашого життя, яке ніколи, ні за яких умов не можна відділити від людини. [3, с. 554].

Видатний педагог писав, що «світ, що оточує дитину, – насамперед світ природи: з його безмежним багатством явищ, з невичерпною красою», саме тут, у природі, «міститься вічне джерело дитячого розуму». Причому з кожним роком, – підкреслював автор, зростає роль тих еле-

---

ментів середовища, які пов'язані із суспільним ставленням людей, із працею. Тому дуже важливо забезпечити, щоб перші в своєму житті наукові істини дитина пізнавала саме в навколишньому світі, щоб „джерелом думки були краса та невичерпна складність природних явищ, щоб дитину поступово вводили у світ суспільних відносин, праці» [4, с.18].

Талановитий учитель нагадував, що «людина була та завжди залишиться дитиною природи», тому у навчально-виховному процесі все те, що «споріднює її з природою» необхідно ефективно використовувати для залучення дитини до багатства духовної культури людства [4, с.16]. Причому природа є важливим засобом виховання людини у будь-якому віці, дозволяючи із року у рік поступово вдосконалювати, шліфувати у неї естетичне сприйняття світу.

В.О. Сухомлинський писав про те, що на початку професійної роботи його турбували випадки байдужого та часто навіть жорстокого ставлення дітей до квітів, тварин чи птахів. Педагог прийшов до висновку, що для руйнування такого ставлення необхідно виховувати в дітях почуття прекрасного, допомагати усвідомити красу навколишнього світу. Причому він вважав, що милування красою природи є лише першим паростком у дітей їх добрих почуттів до живого, які треба розвивати, „перетворюючи в активне прагнення до діяльності». [4, с. 53]

Протягом усієї своєї професійної діяльності В.О. Сухомлинський цілеспрямовано вдосконалював власну педагогічну технологію формування у дітей ціннісного ставлення до живої природи, прагнення активно працювати для її відтворення, поширювати світ краси. Перечитуючи його роботи, переконаєшся, що вони виступають невичерпною скарбницею передового навчально-виховного досвіду, який можна ефективно використовувати для сучасного виховання. Важливо відзначити, що видатному педагогу вдалося на практиці гармонійно поєднати розумове, моральне, трудове, естетичне та фізичне виховання, забезпечити всебічний розвиток кожної особистості.

Слід зазначити, що В.О. Сухомлинський не визначав терміна «екологічне виховання», але прийоми, методи, засоби виховання екологічно ціннісного ставлення учнів до природи, напрями педагогічної діяльності колективу Павлівської середньої школи дають нам змогу виділити цей елемент.

Тривалий час у Павлівській школі під блакитним небом проводився педагогічний експеримент, метою якого було формування екологічного ставлення учнів до природи, виховання любові до навколишнього середовища, недопущення дій, які задають шкоди довкіллю, подолання нега-

---

тивних наслідків впливу людини, а також роз'яснення та пропагування законів про охорону природи. Запорукою успіху цієї роботи стало «активне взаємодіяння учнів із природою», яке викликало у дітей потребу у природоохоронній діяльності та забезпечувало реальний внесок дитини у справу збереження довкілля.

Ретельне вивчення спадщини В.О.Сухомлинського дає можливість проаналізувати його системний підхід щодо комплексного використання різноманітних методів та засобів: пізнання природи, мистецтво, праця, спостереження, екскурсії, уроки милування, свята тощо.

Особливо ефективним засобом розвитку творчої особистості дітей молодшого віку, на думку В.О. Сухомлинського, є природа. В ній він вбачав джерело виховання найважливіших якостей особистості – доброти і милосердя, вважаючи, що естетика починається з краси переживань і не визнавав емоційного убозтва. Він вводив малюків у навколишній світ так, щоб вони кожного дня відкривали в ньому щось нове, а кожен їхній крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи. Дбав, щоб кожен вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожен крок пізнання облагороджував серце й гартував волю. Прагнув до того, щоб, перш ніж розгорнути книжку, його вихованці прочитали сторінки найпрекраснішої у світі книги – книги природи. Він зробив висновок, що дітей не можна відгороджувати від живого емоційно-чуттєвого сприйняття оточуючого середовища. Школа не повинна позбавляти дітей дитинства, обмежуючи їх стінами класу, а, навпаки, збагачувати навчально-виховний процес емоційно-естетичним спілкуванням з природою, з оточуючим світом.

На етапі роботи по розвитку творчої особистості молодших школярів В.О. Сухомлинський радив широко використовувати багатющі можливості природи. З врахуванням психолого - педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, він розглядав можливості природи, як силу, що дає емоційне наповнення думці і слову.

Особливо точною і яскравою була думка В.О. Сухомлинського: «Ми, вчителі, маємо справу з найніжнішим, найтоншим, найчутливішим, що є в природі, – з мозком дитини. Коли думаєш про дитячий мозок, уявляєш ніжну квітку троянди, на якій тремтить крапля роси. Яка обережність і ніжність потрібні для того, щоб, зірвавши квітку, не зронити краплю. Ось така обережність потрібна нам щохвилини: адже ми торкаємося найтоншого і найніжнішого у природі – мислячої матерії організму, що росте. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються

і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель. А цим клітинам треба розвиватися, міцніти, набиратися сил», – визначає Василь Олександрович. «Ось де причина того явища, з яким багато вчителів часто зустрічаються в початкових класах: дитина тихо сидить, дивиться тобі в очі, немов би уважно слухає, але не розуміє жодного слова, тому що педагог розповідає і розповідає, тому що треба думати над правилами, розв'язувати задачі, приклади – все це абстракції, узагальнення, немає живих образів, мозок стомлюється. Тут і виникає відставання [4, с. 33-34]

Проте, на думку В.О. Сухомлинського, природа сама по собі не може виховувати. Дитина стане розумною, моральною, прекрасною, доброю і непримиренною до зла за умови активного «взаємодіяння» з природою. Якою ж повинна бути взаємодія школярів з природою? В.О. Сухомлинський так відповідає на це запитання: «Активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівському бережливо ставитися до неї – ось яку позицію треба виховувати в учнів у процесі їх взаємодіяння з природою». [3, с. 554]

Проводячи подорожі, екскурсії, походи, видатний педагог намагався роз'яснити школярам, що природа складається із взаємопов'язаних компонентів, що зміна одного із них неодмінно спричиняє зміну інших. Саме тому використання природних багатств, втручання в природне середовище вимагають обов'язкового врахування цього закону природи.

В.О. Сухомлинський також наголошував, що під час екскурсій в учнів формуються навички спостережливості, орієнтації в позитивних та негативних явищах у природному середовищі, відповідальність за її стан. «Під час екскурсій, взагалі під час кожної зустрічі дітей з природою, – писав він, – ми намагаємося показати їм світ таким, щоб вони задумалися над тією істиною, що природа – це наш дім, і якщо ми будемо безтурботними марнотратцями, ми зруйнуємо його; природа – частинка нас самих, а байдужість до природи – це байдужість до власної долі” [3, с. 555].

Подорожі у світ природи проводились в усі пори року. Для того, щоб діти бачили, як змінюється природа, вони здійснювали подорожі за одним і тим самим маршрутом. Кожен раз учні помічали нові відтінки у забарвленні листя, новому освітленні дерев тощо. Ці подорожі приносили дітям дивовижні відкриття, на які вони раніше не звертали увагу. В.О. Сухомлинський послідовно вчив дітей милуватися і захоплюватися

красою, співчувати і співпереживати природі. На таких уроках діти з подивом дізнавалися про те, як земля «дихає», як небо «посміхається», як весняний садок «пахне життям». [5; 542-543]

Неабиякого значення надавав педагог художньому пізнанню природи. Вважаючи мистецтво образною філософією природи, В.О. Сухомлинський тонко підводить дітей до розуміння краси навколишнього світу через осягнення її художнього образу. Діти слухають музику природи: співають чарівні народні пісні, які відкривають перед ними красу світу; імпровізують на сопілці, наслідуючи голоси природних стихій, – і все це збагачує об'єктивний образ природи, що народжується в їхній свідомості. Працюючи у «Школі радості» педагог зробив висновок, що поетична творчість починається з бачення краси. Краса природи загострює сприймання, пробуджує творчу думку, наповнює слово індивідуальними переживаннями. Без поетичного, емоційного струменю неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини. В.О. Сухомлинський наголошував на тому, що вже в роки дитинства кожен має вчитися відкривати красу природи, щоб «духовне життя дитини і природа немовби поєднувались інтелектуальними, емоційними, естетичними, творчими нитками. Важливо, щоб джерелом думки й почуттів було пізнання явищ природи, її краси» [1, с. 557]

В.О. Сухомлинський вважав обов'язковим засобом формування у дітей екологічного ставлення до природи вивчення історії свого народу, його культури. Важливе місце тут займають народні звичаї, традиції, фольклор. Як відомо, однією з головних цінностей українського народу, причому не лише у матеріальному, а й у духовному плані, завжди вважалася Земля. У значній кількості народних свят відображалися тісний зв'язок народу із природою, причому багато рослин і тварин набували символічного значення для людей.

У своїй педагогічній творчості В.О. Сухомлинський проявив глибоке розуміння причинно-наслідкових зв'язків у навчально-виховному процесі, взаємозалежності і взаємопроникнення усіх сторін, елементів, складників виховання: його завдань, змісту, форм організації, засобів, методів, прийомів. Якщо, доводив він, у цілісній системі педагогічного діяння знехтувати хоча б одну якусь ланку, органічна єдність цієї системи порушується. Педагог зазначав, що у вихованні всебічно розвиненої особистості немає нічого другорядного, все важливе, і якщо щось упущено, або зроблено неправильно, то руйнуються основи гармонії, якою є всебічний розвиток як єдине ціле.

Отже, проаналізувавши відомі праці В.О. Сухомлинського, ми зна-

---

йшли багато корисних для сучасних учителів ідей, які доцільно використовувати для формування у молодших школярів екологічного ставлення до природи. На наш погляд, особливий інтерес у цьому плані являють такі ідеї видатного педагога, як: цілеспрямоване пробудження в дитини любові до природи, відчуття її краси: залучення вихованців до соціально корисних справ, поступове формування у них ціннісного ставлення до природи, прагнення захищати кожну живу істоту та активно діяти для збереження й відтворення довкілля; забезпечення у тісному взаємозв'язку фізичного, естетичного, морального та трудового виховання молоді на лоні природи, поступового поширення почуття відповідальності у молоді з масштабу маленьких справ, коли діти доглядали за птахою чи рослиною, до масштабу турботи за усіх людей, усвідомленого прагнення сумлінно працювати на благо своєї Батьківщини та людства у цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. – Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 3 – К., 1977 – с. 557.
2. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа. – Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 4 – К., 1977 – с. 117.
3. Сухомлинський В.О. Природа, праця, світогляд. – Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 5 – К., 1977 – с. 556.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 3 – К., 1977 – с. 18.
5. Сухомлинський В.О. Школа і природа. – Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 5 – К., 1977 – с. 542-543.
6. Юркова Т. Екологічні цінності розвитку особистості // Гуманізм та освіта: електронне наукове видання матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції МОУ, АПН, Вінницького нац. техн. Університету <http://cont.vstu.edu.ua/humed/2006/txt/06ytfcro.html>.

СИЧКО І.А.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ НАСЛЕДИЯ В.А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье рассматривается значение педагогического наследия В.А. Сухомлинского для формирования у школьников экологически-ценностных ориентаций в природе.

Ключевые слова: формирование, природа, экологически-ценностные ориентации.

І.О. СИЧКО

**THE FORMATION OF THE ECOLOGICAL
VALUEBL ORIENTATIONS OF PRIMARY SCHOOLS
IN V.O.SUKHOMLYNSKY'S HERITAGE**

*Influence of V.O.Sukhomlynsky's scientific and heritage on the formation of the ecological valuebl orientation to the nature of primary schools.
Key words: forming, nature, ecological and valuable orientations.*